

Izabella Rusinowa

Uniwersytet Warszawski

Publikacje o Kościele katolickim

Staraniem Wydawnictwa Muzeum Niepodległości w roku 2020 zostały wydane dwie publikacje: *Kościół katolicki w najnowszych dziejach Polski* – licząca stron 653 oraz druga pt. *Z pastorałem przez kontynenty* – stron 438, będące rezultatem sesji naukowych z lat 2014 i 2019, poświęconych zarówno stuleciu urodzin pierwszego papieża pochodzącego z ziem polskich, jak i kardynałom oraz biskupom wywodzącym się z naszego kraju. Obie obszernie i ciekawe prace redagowane były przez Janusza Gmitruka i Tadeusza Skoczka, przy współudziale dyrektora Biblioteki UJ Stanisława Dziedzica oraz Zbigniewa Judyckiego.

Zamieszczone na łamach tych książek, wygłoszone wcześniej referaty przygotowało około 60 uczonych polskich, świeckich i duchownych. Wszystkie artykuły w obu publikacjach, niezależnie od staranności językowej i warsztatowej, zawierają bogatą bibliografię, która może ich Czytelnikom wskazać monografie i źródła, odnoszące się nie tylko do omawianej przez autorów problematyki, lecz stanowić także pomoc w badaniach własnych. Artykuły zamieszczone są w obu publikacjach w układzie rzeczowo-chronologicznym.

Pierwsza z omawianych pozycji – *Kościół katolicki w najnowszych dziejach Polski*, zawiera 23 artykuły, w czterech rzeczowych częściach. Ma na celu nie tylko przypomnienie Czytelnikom rocznicy stulecia urodzin Karola Wojtyły, czyli papieża św. Jana Pawła II, ale też ukazanie drogi naukowej oraz duchowej, jaką przeszedł w określonym czasie i okolicznościach polityczno-społecznych, by pochodząc z podkrakowskich Wadowic, przez 27 lat przewodzić w Rzymie Kościołowi

powszechnemu (lata 1978–2005), a także – przez swoje pielgrzymki oraz spotkania z wiernymi – propagować zasady katolicyzmu na wszystkich kontynentach.

Artykuły zamieszczone w pierwszej części publikacji dotyczą dziejów samego papieża, w tym jego nauki w gimnazjum wadowickim, pracy fizycznej, jaką podjął w okresie II wojny światowej, studiów teologicznych i polonistycznych, a także kontaktów z młodymi uczonymi, w tym z fizykami, matematykami, przyrodnikami, wypraw w góry z młodzieżą akademicką, udziału w II Soborze Watykańskim, współpracy z kardynałem Stefanem Wyszyńskim, dyplomacji oraz jego spojrzenia na prawa człowieka. Uważał bowiem godność osobistą za podstawę praw człowieka. Rozumiał przez to wolność, społeczną solidarność, jako wynikające z godności człowieka, zaś życiu wyznaczył podstawowe miejsce w hierarchii ludzkich wartości.

Ciekawe są rozważania, dotyczące związków przyszłego papieża z wsią polską, co odzwierciedliło się w jego nauczaniu, doceniającym ludność wiejską zarówno jako żywicieli kraju, jak i grupy głęboko zaangażowanej w bieżące życie Kościoła polskiego i powszechnego. W recenzowanej publikacji zamieszczono ciekawe artykuły, poświęcone polskiemu ruchowi ludowemu, których autorzy ukazują znaczenie duchownego katolickiego w rozwoju kultury wiejskiej, nie tylko w XX wieku, ale i we wcześniejszym okresie, a także roli obrzędowości ludowej w podzielonym w latach 30. XX wieku polskim ruchu ludowym.

Związanie chłopstwa galicyjskiego z Kościołem katolickim (co uwidocznił jest w pamiętnikarstwie chociażby: Jakuba Bojki, Jana Stryczka, Wincentego Witosa czy w przywoływanych często wypowiedziach zamieszczonych w *Galicyjskich wspomnieniach szkolnych*, wydanych przez A. Knota.) wpływało – zdaniem autora opublikowanego artykułu – na tworzenie przez pracujących na wsi galicyjskiej energicznych duchownych nie tylko chóru kościelnego, ale także wielu instytucji wiejskich, takich jak: szkoły, ochotnicza straż pożarna, spółdzielnie mleczarskie, biblioteki, często – teatr, co przyczyniało się powoli do rozszerzania świadomości narodowej (przykład ks. Stanisława Stojalowskiego) i tworzenia podstaw ruchu ludowego (Jan Stapiński). Autorzy omawianych artykułów wskazują, na podstawie szczegółowych swoich badań, na zasługi duchownych pracujących w wiejskich parafiach katolickich, jako czynnik integracyjny w okresie zaborów ziem polskich, tworzący świadomość narodową, szczególnie na terenie Galicji, łącznie z hasłem: Polak to katolik. Propagowanie świadome polskości w kościo-

łach oraz w prasie przeznaczonej dla czytelnika wiejskiego, wskazuje na autorytet moralny duchowieństwa polskiego wśród wiernych.

W omawianej części tej interesującej publikacji zabrakło mi artykułu, chociażby o charakterze porównawczym, o działaczach duchownych wywodzących się z terenów Wielkopolski, tj. ks. Piotra Wawrzyniaka (1849–1910), kapłana społecznika, patrona Związku Spółek Zarobkowych, czy też ks. Stanisława Adamskiego (1875–1967), działacza społecznego, posła, biskupa. Oni to nie tylko podtrzymywali ducha polskości na terenach germanizowanego obszaru (co uwidoczniło się w powstaniu wielkopolskim 1918 r.), ale też starali się oddziaływać na licznych robotników rolnych przez różnorodnego rodzaju stowarzyszenia parafialne, wpływając na ich moralność w duchu katolickim. Swoim przykładem wskazywali na potrzeby rozwiązywania narastających problemów społecznych.

Ostatni z zamieszczonych w tej części publikacji artykułów dotyczy różnego stosunku podzielonych ugrupowań chłopskich, reprezentowanych w Sejmie II Rzeczypospolitej w 1925 roku, do konkordatu między Stolicą Apostolską a Polską, co wydaje się świadczyć zarówno o radykalizacji postaw w polskim ruchu ludowym, awansie społecznym samych posłów, jak i coraz większym włączaniu się przedstawicieli wsi polskiej w życie polityczne kraju.

Część trzecia (cztery artykuły) poświęcone są chrześcijańskim inspiracjom polskich dążeń niepodległościowych, kapelanom katolickim w duszpasterstwie Wojska Polskiego II Rzeczypospolitej oraz duchownym, w tym ks. Lutosławskiemu zajmującym się tworzeniem polskich oddziałów wojskowych na terenie rewolucyjnej Rosji, wydawaniem prasy polskiej na terenie Moskwy oraz działalnością charytatywno-społeczną. Autorzy tych artykułów zwracają uwagę Czytelników na często wyższe niż oficerów wykształcenie duchownych i prowadzone przez nich prace oświatowe, niezależnie od posługi religijnej, w tym wspólne czytanie prasy czy lekcje dla analfabetów służących w wojsku rosyjskim. Kapelani wojskowi, uważani przez sąsiadów Polski w okresie międzywojennym za grupę nacjonalistyczną, w okresie II wojny światowej byli przez nich wyniszczani, ale po 1945 roku ci, którzy przetrwali ten trudny okres, podejmowali pracę wśród uchodźców polskich. Takim był biskup polowy Józef Gawlina (1892–1964), mianowany przez Piusa XII Protektorem Polskiej Emigracji. Uczestniczył on też w kilku sesjach Soboru Watykańskiego II.

W jednym z artykułów tej części publikacji omówiono udział sporej grupy duchownych katolickich w towarzyszeniu emigrantom z róż-

nych zaborów przesiedlającym się do Ameryk, w tym do Brazylii po 1867 roku. Za emigrantami polskimi, w większości chłopskimi, do Brazylii przybyli werbiści, misjonarze św. Wincentego à Paulo (po 1903 r.), a potem przedstawiciele innych zakonów z domów polskich. Oni to zapewniali imigrantom poczucie przynależności do Kościoła katolickiego, a ponadto pełnili rolę doradców, opiekunów, zmniejszali poczucie zagubienia w nowym, obcym otoczeniu.

Ostatnia część tej interesującej publikacji zawiera osobiste wspomnienia i refleksje uczestników, odbiorców homilii wygłaszanych w czasie pielgrzymek Jana Pawła II do Polski, opowiada zarówno o atmosferze spotkań z papieżem, jak i ich prywatnych duchowych przeżyciach, jakich wówczas doznali. Ciekawe są rozważania zawarte w artykule opartym na analizie akt policyjnych, dotyczące trzech pierwszych pielgrzymek Jana Pawła II do Polski. Autorzy notatek, znajdujących się w archiwach, zwracali uwagę nie tylko na zachowanie się tłumów oczekujących czy słuchających słów papieża, ale także na stosunek partii rządzącej do tych wizyt i na opinię władz ZSRR na temat odwiedzin przez papieża kraju swego pochodzenia.

Druga z omawianych publikacji pt. *Z pastorałem przez kontynenty* to ciekawy zbiór 40 artykułów pisanych przez autorów pochodzących z różnych ośrodków naukowych. Dotyczą one dziejów znanych i mniej znanych kardynałów oraz biskupów pochodzenia polskiego, ich dróg życiowych i działalności w Kościele katolickim, jaką prowadzili w różnych częściach świata, począwszy od Irkucka po Ameryki. W dłuższych lub krótszych artykułach omówiono życie i działalność 39 duchownych, którzy tworzyli historię, jak i żyjących współcześnie.

Listę zasłużonych w Kościele katolickim zarówno polskim, jak i powszechnym duchownych Polaków rozpoczyna biskup Stanisław Hozjusz (1504–1579), członek zakonu jezuitów, który sprowadził to stowarzyszenie do Polski, brał udział w soborze trydenckim i czynił sporo, by przeciwstawić się na ziemiach polskich prądom reformacyjnym, angażując się zarówno w służbę dyplomatyczną, pisarską, jak i organizując szkolnictwo dla młodzieży szlacheckiej.

Posłem polskim w Rzymie był kardynał Jan Kazimierz Denhoff (urodzony w 1649 r., zmarł w Rzymie w 1697 r.), który wręczył w imieniu króla polskiego papieżowi Innocentemu XI sztandar turecki zdobyty pod Wiedniem przez wojska Jana III Sobieskiego. Był osobą wielce wykształconą, a pełniąc obowiązki posła polskiego w Rzymie, niejako utrwał dobre imię polskiego władcy na tym terenie.

Znanym dyplomatą papieskim w drugiej połowie XIX był kardynał Władysław Czacki (1835–1888), współpracownik papieża Piusa IX i Leona XIII, a także Mieczysław Halka Ledóchowski (1822–1902). Ten ostatni przez kilka lat zajmował stanowisko prefekta Kongregacji Rozszerzania Wiary, wspomagając tych, którzy udawali się na rozszerzające się tereny misyjne rozległych obszarów imperium brytyjskiego i otomańskiego. Żałować należy, iż omawiając tę postać i jej zasługi w krzewieniu katolicyzmu, autor tego artykułu tak mało miejsca poświęcił postaci Władysława Michała Zaleskiego, który prawie przez 30 lat pełnił w Indiach Wschodnich funkcję przedstawiciela papieża i zorganizował w Kandy na Cejlonie seminarium duchowne, z którego wyszedł pierwszy katolicki biskup indyjski.

Polscy duchowni pracowali w kurii rzymskiej, jak chociażby kardynał Andrzej Maria Deskur, współpracujący z kilku papieżami, począwszy od Piusa XII, który związany był z watykańskimi środkami społecznego przekazu w czasie Soboru Watykańskiego II i zainicjował transmisję audycji radia katolickiego do Azji i Oceanii, a także propagował w wielu krajach w mediach społecznościowych duszpasterstwo katolickie. Za pontyfikatu Jana Pawła II edukacją katolicką zajmował się – z dużymi osiągnięciami na tym polu – niedawno zmarły kardynał Zenon Grocholewski (1939–2020). Wysokiej rangi duchowni katolicy pochodzenia polskiego zasiadali w Rocie Rzymskiej, tj. jednym z sądów Stolicy Apostolskiej. Jeden z nich – to kardynał Bolesław Filipiak (1907–1978), o którym powiadano, iż wyrokom pisanim przez niego trudno było cokolwiek zarzucić.

W omawianej publikacji znalazły się również biografie duchownych pracujących wśród rozrzuconej po świecie Polonii, począwszy od Irkucka, przez Ameryki do Kamerunu. Dotyczy to zarówno pierwszego katolickiego kardynała pochodzenia polskiego w Stanach Zjednoczonych Johna Krola (Jana Króla) z Filadelfii (1910–1996), który konsekrował tzw. amerykańską Częstochowę w Doleystowne, popierał istnienie parafii terytorialnych oraz etnicznych i współpracował z Polonią, a przede wszystkim z Watykanem, jak i Paula Petera Rohde – biskupa z Green Bay (Wisconsin), urodzonego w Wejherowie (1871–1945), pierwszego biskupa dla polskiej grupy etnicznej w Chicago na początku XX wieku, pełniącego przez lata liczne obowiązki pasterskie dla polskich imigrantów. W rodzinie polskich emigrantów urodził się także kolejny biskup amerykański Alfred Leo Abramowicz, biskup pomocniczy w Chicago (zmarł w 1999 r.), współpracownik Jana Pawła II.

Kilka artykułów przybliżyło Czytelnikom postacie biskupów polskich pracujących na terenach wschodniej Europy tj. Białorusi, Ukrainy i rozległej terytorialnie diecezji mohylewskiej. Należy do nich przede wszystkim ks. bp Jan Feliks Cieplak (1857–1926), który skończył studia w petersburskiej Akademii Duchownej i w tym mieście został konsekrowany na biskupa. Organizował dobroczynność, odbywał liczne misje, wizytując kościoły katolickie w miastach rosyjskich, gdzie przebywali katolicy, a przede wszystkim Polacy. Aresztowany w 1922 roku, został uwięziony przez władze radzieckie. Udało mu się opuścić ZSRR w 1924 roku, staraniem Polski i Rzymu. Zmarł w trakcie wizyty wśród Polonii amerykańskiej.

Równie trudne były losy mało znanego w Polsce biskupa lwowskiego Jana Cieńskiego (1905–1992), pomocniczego biskupa lwowskiego, który tylko raz w swoim życiu doznał przyjemności ukazania się wiernym w stroju biskupim. Był kapłanem oddziału AK, świadkiem mordów ludności polskiej w Hucie Pieniackiej przez oddziały nacjonalistów ukraińskich. Po zakończeniu II wojny światowej nie opuścił Złoczowa i był szykanowany przez władze radzieckie. Dopiero w 1967 roku uzyskał pozwolenie na spotkanie się z rodziną zamieszkałą w Polsce. Konsekrowany wówczas w tajemnicy na biskupa pomocniczego przez ks. kardynała Stefana Wyszyńskiego, po powrocie do Złoczowa pomagał pracującym w ukryciu księżom w pracy duszpasterskiej, zarówno wśród wiernych katolickich, jak i grekokatolickich.

Jan Paweł II w 1991 roku wznowił działalność Kościoła katolickiego na Ukrainie oraz mianował biskupów łacińskich w tym: abp. Mariana Jaworskiego (1926–2020), autora wielu prac naukowych, oraz bp. Rafała Kiernickiego (1918–1995) – franciszkanina w katedrze lwowskiej, znanego kaznodzieję. Ciekawą postacią był kardynał Kazimierz Świątek (1914–2011). Kilkakrotnie aresztowany przez władze radzieckie, więzień łagrów, po 1948 roku prowadził intensywną działalność duszpasterską w Pińsku. Dopiero w 1965 roku uzyskał zgodę władz na leczenie w Polsce, a w 1990 roku po raz pierwszy wyjechał do Rzymu. Założył wydawnictwo katolickie w Mińsku, doprowadził do wznowienia działalności seminarium duchownego w Pińsku.

Pierwszym biskupem irkuckim, powołanym przez Jana Pawła II na to stanowisko w roku 1999, został Jerzy Mazur (ur. 1953 r.), werbista, który tę funkcję pełnił jedynie przez trzy lata, bowiem lokalne władze obawiały się ekspansji katolicyzmu na ziemię rosyjskie. Na tym olbrzymim obszarze syberyjskim istnieje kilkadziesiąt parafii katolickich, do

których uczęszczają osoby należące do różnych grup językowych, co wymaga od kilku przebywających tam duchownych dużych umiejętności porozumiewania się z nimi.

Na Podolu biskup Jan Olszański (1919–2003) przez lata starał się o ożywienie życia religijnego, nie tylko wśród zamieszkałych tam Polaków, którzy mimo prześladowań zachowali wiarę. Uczynił wiele, by odbudowywać katolicyzm na tym obszarze.

Werbiści działający w innej części świata, tj. w Brazylii, służą i służyli swym duszpasterstwem nie tylko grupom Polaków zamieszkałym tam od końca XIX wieku, ale też mieszkańcom okręgu, w którym przebywali. Podobnie działali lazaryści, prowadząc misje i przedstawiciele innych zakonów wywodzących się z ziem polskich. Kościół stawał się dla wiernych miejscem spotkań nie tylko religijnych, lecz i towarzyskich. Ciekawe są informacje o współczesnych misjonarzach i misjonarkach polskich, pracujących na tym terenie, podane przez autora tego artykułu.

W Kamerunie działał misjonarz biskup Eugeniusz Jureczko (1939–2018) z zakonu oblatów, który tworzył w diecezji Yokadouma zaplecze dla katechizacji. Zabiegał o równouprawnienie Pigmejów, ich szkolnictwo i prawa.

Zabrakło mi w omawianej publikacji artykułów lub wzmianek o kilku polskich kardynałach, takich jak: Jan Puzyna, Aleksander Kakowski, Adam Sapieha, Bolesław Kominek i innych, podobnie jak i wzmianek o polskich misjonarzach pracujących na terenach Nowej Gwinej oraz o misjach prowadzonych przez polskich dominikanów w Japonii. W ewentualnym, kolejnym wydaniu recenzowanej książki upominałabym się także o fotografie omawianych postaci oraz mapy terenów ich działalności lub podróży, co wydatnie podniosłoby walory poznawcze tej pozycji.

Wydanie książkowe około 60 artykułów pisanych przez znawców biografii hierarchów Kościoła katolickiego pochodzenia polskiego i ich często zawikłanych losów, ukazuje powszechność Kościoła katolickiego, składającego się z członków wielu narodów, nie tylko europejskich. Obie recenzowane pozycje wnoszą, moim zdaniem, istotny wkład w poszerzenie znajomości zasad działalności Kościoła katolickiego w świecie. Ukazują udział Polaków w tym dziele oraz ich zdolności: językowe, organizacyjne, dyplomatyczne, jak i umiejętności dostosowywania się do miejscowych warunków. Tam gdzie zostali posłani – rzetelnie wypełniali swoje obowiązki, przynosząc pożytek zarówno sobie, Polsce, jak i Kościołowi powszechnemu.

Mam nadzieję, że obie te publikacje, które stanowią wkład w znajomość historii dzieł prowadzonych przez wielu członków Kościoła katolickiego, ukazują przy tym drogi awansu Polaków w Kościele katolickim – wywołają zainteresowanie Czytelników tą problematyką i doprowadzą do nowych badań.

Izabella Rusinowa

Kościół katolicki w najnowszych dziejach Polski, red. Janusz Gmitruk, Tadeusz Skoczek, Wydawnictwo Muzeum Niepodległości, Warszawa 2020, ss. 633.

Z pastorałem przez kontynenty, red. Stanisław Dziedzic, Janusz Gmitruk, Zbigniew Judycki, Tadeusz Skoczek, Wydawnictwo Muzeum Niepodległości, Warszawa 2020, ss. 438.